خراسان بزرگ: سال هشتم، شماره (۲۹)، زمستان ۱۳۹۶
Quarterly bulletin of Greater Khorasan: Vol.8, No.29, Winter 2018

مطالعۀ تطبیقی شیوه های منبت کاری معاصرایران (ارومیه، تهران، رشت، مشهد و ملایر)*

علیرضا شیخی[۱]
زهرا طاهری[۲]

تاریخ دریافت: ۲۳/ ۰۵/ ۱۳۹۷
تاریخ پذیرش: ۲۰/ ۱۰/ ۱۳۹۷
شماره صفحات: ۱۴-۱

چکیده

هنر منبت با توجه به پیشینه فرهنگی و هنری اقلیم‌ها، در دوره معاصر قابل تأمل و اندیشه است.هدف مقاله بررسی تطبیقی شیوه‌های منبت معاصر در شهرهای ارومیه، تهران، رشت، مشهد و ملایر بوده که در این میسر به مطالعه تاریخچه، طرح و نقش، تولیدات، تکنیک در قالب پنج شیوه تخت، محدب، مقعر (جست، تیج و نیش)، حجم و شبکه، نوآوری و ابزار و مواد پرداخته شده است. سوال این است که شیوه‌های منبت‌کاری معاصر ایران در شهرهای مذکور چیست و نقاط افتراق و اشتراک آنان کدام است؟ روش‌کلی تحقیق، توصیفی، تحلیلی و تطبیقی است. جمع‌آوری اطلاعات به روش کتابخانه‌ای و بویژه پژوهش‌های میدانی است. میدان تحقیق کارگاه‌های دارای تجربه، فعال و معرفی شده توسط میراث فرهنگی هر شهرستان می‌باشد. یافته‌ها نشان می‌دهد که نقوش منبت در شهرستان تهران با توجه به اینکه محل مراودات هنری بوده متاثر از سنت و بویژه نیاز روز بازار است. آثار در قالب معرق و منبت، حجم و مجسمه، مبلمان فرنگی، استفاده از نقش چوب و نازک کاری خط اجرا شده است. ملایر که بخش قابل توجهی از مبلمان ایران را تولید می‌کند از نقشهای وارداتی ازکشورهای مصر و ترکیه، مصری، چنگ ایتالیایی، چنگ‌کج، چنگ چروک (صدفی)، منبت مشعلی،گل و بوته وگل رز، منبت مجسمه‌ای، متکایی و کلاسیک، نیز نقوش سنتی بهره برده است. منبت مشهد با گل و بوته و اسلیمی به صورت سنتی در ترکیب با خط در مکان‌های مذهبی و حجم و مجسمه در مبلمان نمود یافته است. منبت نسبتا درشت ارومیه شامل نقوش‌گل و بوته و اسلیمی، حیوانی، نقوش مینیاتوری، تصاویر داستانی شاهنامه بر روی تخته نرد، طرح‌های واقع‌گرا و تلفیقی است. منبت رشت با بهره‌گیری از اقلیم سرسبز خود، با تصاویر انسانی درحال کار ، حیوانات یا پرندگان، گل و تصاویر ذهنی از طبیعت و به ویژه ظروف خراطی منبت آراسته شده است.

واژه های کلیدی: هنرهای چوبی، منبت معاصر، ارومیه، تهران، رشت، مشهد، ملایر.

---

* این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد زهرا طاهری با عنوان (بررسی شیوه‌های منبت‌کاری معاصر ایران (ارومیه، تهران، رشت، مشهد و ملایر) رشته هنر اسلامی با راهنمایی دکتر علیرضا شیخی در موسسه آموزش عالی فردوس مشهد می باشد.

۱. استادیار و هیئت علمی دانشکده هنرهای کاربردی، دانشگاه هنر، شهر تهران، ایران (نویسنده مسئول) A.sheikhi@art.ac.ir
۲. کارشناسی ارشد هنر اسلامی،گروه هنر اسلامی، موسسه آموزش عالی فردوس، شهر مشهد، ایران Taherizahra35@yahoo.com

مقدمه

هنر منبت ایرانی در طول زمان حیات خویش فراز و نشیب زیادی داشته و با این همه توانسته هویت خود را تا به امروز حفظ کند. این هنر از هنر های اصیل ایرانی بوده و در شهر های گوناگون با تکنیک ها و روش های مختلفی اجرا می شود. عدم آشنایی به ویژگی ها، تکنیک ها و روش های مختلفی که در مناطق مختلف وجود دارد؛ نیز آشنا نبودن مردم با فرهنگ و هنر خود و نیز ورود منبت با نقوش فرنگی و کمرنگ شدن هنر های سنتی که ریشه در فرهنگ و آداب مردم این سرزمین دارد تا اندازه ای هنر منبت اصیل سنتی ایران را به محاق برده است. آنچه در پژوهش پیش رو مدنظر است اینکه هنر منبت دوره معاصر ایران در شهرستان‌های ارومیه، تهران، رشت، مشهد و ملایر از نظر ویژگی‌های تکنیکی، فنی و هنری مورد بررسی تطبیقی قرارگیرد. بنابراین آنچه مورد نظر است سابقه این هنر در این مناطق، طرح و نقش، دست ساخته‌ها، تکنیک، ابزار و مصالح، نوآوری و روش اجرای کار در این مناطق است. بنابراین نوشتار به دنبال پاسخ بدین سوالات است. ساختار نقش و طرح در منبت معاصر شهرستان‌های ارومیه، تهران، رشت، مشهد و ملایر چیست؟ ویژگی های تکنیکی و نوآوری منبت شهرهای مذکور چیست و وجوه افتراق و اشتراک آن در مولفه‌های مورد مطالعه کدام است؟

پیشینه تحقیق

در خصوص منبت معاصر ایران در پنج شهرستان ارومیه، تهران، رشت، مشهد و ملایر منبع مدونی در دست نیست. اما پژوهشگران در دو حوزه توصیفی و محتوایی و تاریخی، اجتماعی به حوزه‌های مشابه اهتمام ورزیده‌اند.

علیرضا شیخی، صمد سامانیان و محمد تقی آشوری (۱۳۹۱) در مقاله خود با عنوان "مطالعه تطبیقی هنر منبت معاصر در مراکز مهم منبت‌کاری ایران" به بررسی مطالعه منبت در دوران اسلامی به لحاظ ویژگی‌های فنی و هنری در قالب شیوه‌های منبت‌کاری پرداخته و طبق اسناد و مدارک مکتوب و بررسی به عمل‌آمده ، شیوه‌های-منبت‌کاری را در مجموع به پنج‌گروه، تخت، محدب، مقعر، شبکه وحجم دسته بندی‌کرده‌اند.

قباد کیانمهر و مجتبی انصاری (۱۳۸۴) در مقاله‌ای با عنوان تاثیر ایدئولوژی بر منبت‌کاری دوران حکومت شاه طهماسب به بررسی تاریخی تاثیر ایدئولوژی بر شکل‌گیری منبت‌کاری سبک صفوی می‌پردازند. ایشان منبت اجرا شده در زمان شاه طهماسب را با مشاهدات میدانی مورد تحلیل قرار داده و ریشه‌های اعتقادی آن تبیین نموده است. در نهایت برای تبیین سبکی در هنر منبت ایرانی به نام سبک صفوی به سه مضمون تشیع اثنی عشر، تصوف و فرهنگ ایران باستان اشاره دارند. نیکو شجاع نوری (۱۳۷۷) در رساله کارشناسی ارشد با عنوان "منبت ایران تا دوره صفوی" به بررسی تاریخی این هنر در دوران اسلامی پرداخته است. عباس سرمدی (۱۳۷۱) در مقاله خود با عنوان «منبت هنری از یاد رفته» به بررسی‌هنر منبت درگذشته وآثاربجا مانده و زمان اوج و افول این هنر پرداخته و هنرمندان این رشته در چند شهر سنندج، رضاییه، آباده وگلپایگان را معرفی و نشستی دارد با دو استادکار و آخرین بازماندگان این نسل در گلپایگان.

روش تحقیق

روش تحقیق توصیفی، تحلیلی و تطبیقی است. از نظر هدف بنیادی و از لحاظ رویکرد، کیفی است. شیوه جمع‌آوری اطلاعات براساس روش مطالعه کتابخانه ای به ویژه پژوهش های میدانی توسط نگارنده شامل: مصاحبه، پرسشنامه و عکس است. در این روند به بررسی سیر تاریخ منبت در مناطق مذکور پرداخته، در گام دوم به بحث طرح و نقش، ابزار و وسایل، نوع اجرا، نوآوری و خلاقیت، وسایل ساخته شده، چوب و رنگ و مقایسه تطبیقی آنها در شهرهای مورد بررسی همت گمارده شد. میدان تحقیق در کارگاه های دارای تجربه و معرفی شده توسط میراث فرهنگی هر شهر بوده است که این کارگاه فعال در شهرهای ارومیه، تهران، رشت، مشهد و ملایر می باشد.

تکنیک و شیوه‌های منبت‌کاری

طبق اسناد و مدارک مکتوب و بررسی‌های به عمل آمده، شیوه‌های منبت‌کاری را در مجموع می‌توان در پنج گروه:تخت، محدب، مقعر، شبکه وحجم دسته بندی کرد. شیوه تخت تا اوایل دورۀ سلجوقی بیشترین رواج را داشته و به دلیل بعضی مسائل شرعی از حجم سازی استفاده نشده است. نقوش بیشتر از دورۀ ساسانی الهام گرفته. در اوایل خط کوفی وسپس خط نسخ به کار رفته است. در شیوه محدب نقوش و عناصر طراحی به صورت برآمده و محدب پرداخت شده که این روش از اواخر دورۀ سلجوقی شروع شده و اوج آن با توجه به دیگر هنرها به خصوص هنر فلزکاری و گچبری در عصر ایلخانی بوده؛ اگر چه این شکل از کار در دوره های بعد هم استفاده شده است. استفاده از شیوه مقعر در دوره های مختلف تاریخی (ازدورۀ تیموری تا اواخر دوره قاجار) مرسوم بود و پرداخت متفاوت آن‌ها در سه زیر گروه نیش، تیج و جست مورد بررسی قرار گرفته است. بنابراین، منبت با پرداخت مقعر بسیار کم و ملایم (برجستگی خفیف) که عمق زمینه اثر تا ۱/۵ میلی‌متر و از دورۀ قاجار رواج یافته باشد، در قالب شیوۀ نیش معرفی می‌شود. واژۀ تیج (کم‌برجسته) برای

منبتی با روسازی مقعر و اندکی برجسته تر از شیوهٔ قبلی به کار می رود. این شیوه در اواخر دورهٔ تیموری و عهد صفوی بیشترین کاربرد را دارد، عمق زمینه منفی آن۷-۲ میلی‌متر واز خصوصیات اواخر دوره صفوی است. در دوره تیموری کارهایی با پرداخت مقعر به عمق ۷-۲ میلی‌متر و عمق زمینه منفی ۲۰-۸ میلی‌متر رواج می‌یابد که برای این شیوه، واژهٔ جَست (نیم برجسته) انتخاب شده است. از دلایل برجستگی شیوه های جَست و تیج در ادوار مختلف، تعداد سطوحی است که در یک اثر منبت می‌شده است. شیوهٔ شبکه را عموماً می‌توان به نوعی منبت نسبت دادکه عناصر طرح در آن درشت، عمق در آثارزیاد و اغلب با شبکه‌بری همراه است. این روش اگر چه از قرن هشتم هجری درایران مرسوم شد، کاربرد وسیع آن از دوران قاجار با ورود مبلمان به ایران آغاز و رفته‌رفته برگسترش آن افزوده شد. «در این عصر منبت‌کاران به دلیل تماس بیشتر با غرب و آشنایی با شیوه‌های استادان اروپایی از تأثیر آنها برکنار نماندند و این تأثیر از طریق منبت‌کاران ایتالیایی و فرانسوی بر هنرمندان عهد قاجار مشهود است» (صنیعی، ۱۳۵۱: ۶۵). شیوهٔ حجم اگرچه در دوره‌های مختلف به صورت محدود دیده می شود، از دورهٔ قاجار با توجه به توسعه روابط در قالب های طبیعی و ساده شده فراگیر شد و با ورود مبلمان، حجم جایگاه ویژه‌ای پیدا کرد. این سیر در عهد پهلوی و بعد از آن به صورت تزئینی یا کاربردی در صنعت مبلمان به کار گرفته شد (شیخی و همکاران، ۱۳۹۱: ۳-۲).

ارومیه

شهر ارومیه از کانون های قدیمی منبت در استان آذربایجان است که هنرمندان و صنعتگران زیادی را پرورش داده و همواره مسیر خود را به سوی تکامل پیموده است. اصلی‌ترین هنر ارومیه ریزه‌کاری یا همان نازک‌کاری بوده که بالای۱۵۰سال قدمت دارد. بر این هنر، منبت و سپس معرق افزوده شد. امروزه منبت به صورت مجزا کار می‌شود که البته به دلیل نداشتن مدارک نوشتاری، در منابع دیداری مشاهده شده است. مثلاً جلد آلبوم ریزه‌کاری و منبت جعبه‌های ریزه‌کاری‌شده، رحل قرآن و تخته نرد که در حال حاضر به منبت آراسته می گردد (رنجبر: ۱۳۹۷/۰۲/۰۲).

طرح ونقش

طرح و نقش روی اشیاء ساخته شده در ارومیه را می‌توان به پنج دسته تقسیم کرد. دسته اول نقوش گل و بوته و نقوش حیوانی که گاهی برجسته و در بعضی از طرح ها به صورت تخت منبت شده است. دسته دوم طرح‌های اسلیمی که در گذشته کاربرد داشته و در حال حاضر بسیار کمرنگ شده است. دسته سوم نقوش مینیاتوری که از سال ۱۳۶۰ شمسی به بعد بیشتر در کارها دیده شده است و به صورت نقش برجسته، گاهی دارای چند سطح، در کنار هم جلوه و زیبایی خاصی را به نمایش گذاشته‌اند. دسته چهارم تصاویر داستان‌های شاهنامه به صورت برجسته برروی تخته نرد. دسته پنجم تکنیک‌های خاص تصویر سازی براساس شکل ظاهری چوب که بدان تصویرسازی منبت گویند و از طرح های واقع‌گرا و طرح های تلفیقی نیز استفاده می کنند (جدول۱).

تهران

پس از سقوط قاجار، مردم از واگذاری بی‌قید و شرط کشور به بیگانگان به تنگ آمدند و به فکر راهی برای بازگشت به ارزشها و فرهنگ خویش بودند، علیرغم حکومت که سعی در حفظ روابط و ضوابط پیشین داشت بسیاری از معیارها را دور ریختند. بدیهی است که هنرمندان در این شرایط نقش بسزایی ایفا کردند. در زمان کمال الملک -که معاونت وزارت صنایع مستظرفه را بر عهده داشت- به محض تشکیل مدرسه صنایع مستظرفه برای اولین بار منبت توسط استاد علی مختاری گلپایگانی درتهران تدریس شد. این اولین قدم برای شروع منبت در تهران بوده که مربوط به اواخر دوره قاجار و اوایل دوره پهلوی است. از اینجا تدریس رسمی و کلاسیک منبت در تهران آغاز شده است (مختاری،۱۳۵۲: ۱۳۴).

این روند در دوره پهلوی ادامه یافت و تاسیس سازمان صنایع دستی ایران به عنوان حافظ و نگهبان صنایع دستی و بومی بهانه‌ای برای گرد هم آمدن هنرمندان برای حفظ و حمایت از هنر منبت ایران پایه ریزی شد. در سال ۱۳۱۱ هجری شمسی با دستور پهلوی اول به منظور متمرکز ساختن هنرهای ملی، «هنرستان صنایع قدیمه» تأسیس‌گردید. هنرمندانی چون مرحوم احمد امامی‌که از هنرمندان بنام و از استادان بزرگ منبت‌کاری به شمار می‌رفت، از آباده به منظور ایجاد کارگاه منبت‌کاری و تعلیم هنرجویان به تهران دعوت‌گردید.کارگاه منبت وزارت فرهنگ و هنر به همت مرحوم احمد امامی به همراهی فرزند، علی امامی تأسیس‌گردید. مرحوم امامی تا سال ۱۳۱۹ هجری شمسی در قید حیات بود و خدمات ارزنده و شایان توجهی در جهت پیشرفت منبت و پرورش هنرمندان قابل و با ذوقی‌در این زمینه انجام داد .آثار ایشان در حال حاضر درموزهٔ هنرهای ملی نگهداری می‌شود. از دیگر اساتیدی که در اواسط دوره پهلوی به تهران دعوت شدند می توان به استاد صنیعی اشاره داشت که به ساخت و یا مرمت درِکاخ ها، میز و صندلی و... دست یازیدند (غرشی، ۱۳۴۱ : ۲۵-۱).

طرح و نقش

آثار هنرمندان شهر تهران هر کدام گویای حرفی مجزاست. این آثار در پنج دسته طبقه‌بندی شده است. دسته اول آثار هنرمندانی که معرق و منبت را با هم تلفیق نموده‌اند و از طرح های اسلیمی، ختایی و گل و مرغ برای منبت استفاده کرده‌اند. دسته دوم شامل حجم سازی و مجسمه‌سازی برگرفته از مفرغ‌های لرستان و طبیعت است. دسته سوم مبلمان‌هایی به سبک ایتالیایی، فرنگی و مبلمان‌هایی که با دستگاه های CNC و از روی نمونه دست ساز اولیه ساخته و طرح ها بیشتر بر اساس نیاز بازار انتخاب و طراحی شده است. دسته چهارم تصویرسازی بر اساس شکل چوب است که بیشتر به حس هنرمند و دید هنری او مرتبط است. دسته پنجم منبت خطوط که در انواع تابلو های تزئینی کاربرد دارد (جدول۲).

رشت

به دلیل رطوبت بالای استان گیلان آثار چندانی جز تعدادی صندوق و دَرِ آرامگاه امامزاده‌ها از روزگار گذشته در دست نیست. اما وجود درختان انبوه در این سرزمین نشان از استفاده آن و ساخت وسایل چوبی دارد. در شهر رشت عده‌ای به این حرفه مشغولند ولی فعالیت مردم این ناحیه اغلب زراعت بوده و صنایع چوبی به صورت فصلی بیشتر در زمستان انجام می‌گیرد. اگرچه در بعضی از صنعت ها عده‌ای به ساخت و ساز محصولات دستی به عنوان شغل اصلی می پردازند. تاریخچه چوب شهر رشت با نازک‌کاری و خراطی پیوند خورده است. در این راستا صنعتگران برای خشک‌کردن چوب از روش‌های گوناگون بهره بردند. به این ترتیب که ابتدا و انتهای الوار چوب را سریشم زده و مدت سه ماه آن را در هوای آزاد قرار می‌دهند با این روش چوب ها کاملاً خشک شده اما این روش نیاز به سرمایه زیاد جهت خرید و انبارکردن چوب دارد. روش دیگر برای خشک کردن چوب ،حرارت آتش است که البته روش مناسبی نیست و فقط سطح خارجی چوب خشک می‌شود.

طرح و نقش

دسته اول تصاویر انسانی در حال کار، حیوانات یا پرندگان که به صورت واقع‌گرا طراحی شده و گاهی در قالب حجم ساخته می‌شوند. دسته دوم مربوط به نقش گل و تصاویر ذهنی برگرفته از طبیعت و بر طبق ذوق و استعداد هنرمند رشتی است. دسته سوم ظروف خراطی‌شده و منبت روی آنهاست. دسته چهارم مجسمه حیوانات و سردیس ها را در بر می گیرد (جدول۳).

مشهد

سابقه منبت در مشهد بر اساس آثار بجای مانده به عصر ایلخانی باز می‌گردد که نمونه آنها در موزه مرکزی این آستان نگهداری می‌شود. اسامی منبت‌کاران و نجاران بر این درها خبر از سابقه آن درخطه شرق ایران دارد؛ اگرچه باید گفت این آستان محل ارادت خیل بسیاری از هنرمندان از اقصی نقاط ایران بوده است. بر این آثار اساس اساتیدی چون نیشاوری، سلطان آبادی،حیدر نیکنامی، محمد رضاتوسلی و... چشم را می نوازدکه در کار ساخت، مرمت و یا اهدای آثار به این مکان کوشیده‌اند. دو دَر از عصر ایلخانی، یک دَر از دوره تیموری، دو دَر و یک پنجره از عصرصفوی دوره شاه طهماسب و شاه عباس (کیانمهر و همکاران،۱۳۸۴ : ۲۱۳)، یک دَر و یک منبر از دوره قاجار در موزه و آثاری- بویژه دَر- که بر ورودی صحن‌ها و رواق‌ها از دوره قاجار، پهلوی و به ویژه جمهوری اسلامی نصب هستند نشان از رونق هنر منبت در این دیار می‌دهد.

در اسناد آستان قدس نیز به این آثار چوبی اشاره شده که مورد مرمت قرار گرفته اند. آثار عصر پهلوی بیشتر بر صحن انقلاب خودنمایی کرده که بر رواق‌ها نصب‌اند. آثاری نسبتاً ساده که عمدتاً گل‌های چندپَر ساده را نشان می‌دهند. این آثار به شیوه جَست منبت شده و خطوط با روسازی تخت بَر دَرها، اشعار تاریخ را به مخاطبان عرضه داشته است. عمده آثاری که در حال حاضر تولید می‌شود منبت فرنگی در قالب مبلمان است که البته تاریخ مدونی برای آن ثبت نشده است؛ ولی اماکنی چون روستای ویرانی در مسیر مشهد به شاندیز و نیز طرقبه نشان از این امر دارد.

طرح و نقش

نقش‌هایی که بر روی چوب در مشهد منبت شده‌اند، به سه دسته می‌توان اشاره داشت. دسته اول اشیایی که بر آنها نقش گل و بوته منبت شده است که گاهی از نقوش سنتی ایرانی یا فرنگی ولی اغلب طرح‌ها ترکیبی از هر دو را به کار برده اند. دسته دوم اسلیمی، صنوبری، سربندی، مشبک منبت و منبت قلم‌ریز که به صورت سنتی در ترکیب با خط در مکان‌های مذهبی، منبر و دَرهای مساجد منبت شده است. دسته سوم استفاده از تصاویر حجمی و مجسمه حیوانات به صورت برجسته بر روی قسمت‌هایی از مبلمان است و گاهی به عنوان مجسمه در دکوراسیون کاربرد دارد (خسروی: ۱۳۹۷/۰۴/۰۵) (جدول۴).

ملایر

ملایر پایتخت مبل و منبت ایران، شهری که تولیدکننده مبل و صادرکننده آن به تمام شهرهای کشور است. صدای چکش‌ها

و تراشیدن چوب با مغار، در تک‌تک کارگاهها و کوچه پس‌کوچه های این شهر نوای زندگی و کار را در دل هر رهگذر و کارگرانش زنده می‌کند. تولید مبل در این شهر یکی از ارکان اصلی اشتغال مردم است. تعداد۴۵۰۰ کارگاه ثبت‌شده و افراد بالغ بر بیست هزار نفر شاغل در این حرفه، نیز تولید ۶۲ درصد منبت استیل ایران در این شهر، مهر تاییدی است بر این موضوع (کریمی: ۱۳۹۷/۰۳/۰۳). هر- استادکار نجار و منبت‌کار در این شهر صاحب سبک و هنر است و شاید بتوان گفت که توان رقابت با دنیا را دارند. ملایر خیابانی عریض و طویلی دارد به نام خیابان مبل‌ومنبت که سرتاسر آن پُر از کارگاههای کوچک نجاری و منبت‌کاری و فروشگاههای زیباظو دیدنی مبل است، استادکاران بازنشسته‌ای که کار را به فرزندان و شاگردان سپرده و از دور نظاره‌گر بودند. طراحی، منبت‌کاری، تولیدکننده مبلمان خام، کارگاه کار نهایی رنگ و رویه‌کاری تماماً مراحل تولید یک مبل نفیس است که در این شهر انجام می‌گیرد. تولیدات این خطه به سه دسته مبلمان استیل، راحتی و دکوراسیون قابل شناسایی است.

طرح و نقش

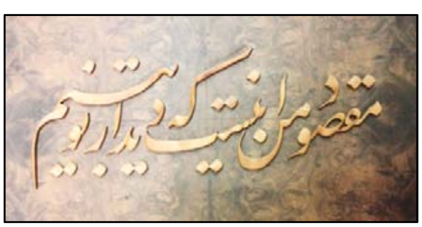
طرح و نقش‌های مورد استفاده در منبت ملایر به پنج دسته تقسیم می‌شوند. دسته اول نقوش سنتی است. دسته دوم نقش‌هایی که به صورت وارداتی از کشورهای مصر و ترکیه به ایران وارد شدند. دسته سوم انواع نقوش سراسلیمی، مصری، چنگ ایتالیایی، چنگ‌کج، چنگ چروک (صدفی)، منبت مشعلی، دسته چهارم‌گل وبرگ یا همان‌گل و بوته، گل رز و انواع منبت هایی‌که به صورت تخت انجام می‌شود و براساس نیاز بازار طراحی نقش مبلمان صورت گرفته است. دسته پنجم منبت مجسمه‌ای، متکایی، کلاسیک.- مبل دسته متکایی را در ملایر به عنوان مبل استیل می‌دانند (جدول۵).

جدول ۱. مقایسه نقوش و میزان برجستگی در آثارچوبی اررومیه

دسته	نقوش آثار چوبی منبت کاری	
اول		
دوم		
سوم		
چهارم		
پنجم		

مأخذ: نگارنده

جدول ۲. مقایسه نقوش و میزان برجستگی در آثارچوبی شهرستان تهران

دسته	نقوش آثار چوبی منبت کاری	
اول		
دوم		
سوم		
چهارم		
پنجم		

ماخذ: نگارنده

جدول ۳. مقایسه نقوش و میزان برجستگی در آثارچوبی رشت

دسته	نقوش آثار چوبی منبت کاری	
اول		
دوم		
سوم		

ماخذ: نگارنده

جدول ٤. مقایسه نقوش و میزان برجستگی در آثارچوبی مشهد

دسته	نقوش آثار چوبی منبت کاری		
اول			
دوم			
سوم			

ماخذ: نگارنده

جدول ۵. مقایسه نقوش و میزان برجستگی در آثارچوبی ملایر

دسته	نقوش آثار چوبی منبت کاری	
اول		
دوم		
سوم		
چهارم		

ماخذ: نگارنده

بررسی و تطبیق

در این بخش به بررسی و مقایسه هنر منبت کاری در شهرستان های ارومیه، تهران، رشت، مشهد و ملایر پرداخته شده است. لذا سعی محقق بر این است که موضوع مورد نظر در هر شهرستان، به صورت مختصر و مفید بیان شود تا بتوان به راحتی آنها را با یکدیگر مقایسه نمود (جداول ۱۲-۶).

جدول ٦. طرح و نقش

شهرستان	طرح ونقش
ارومیه	اغلب از نقوش گل وبوته، طرح های اسلیمی (بیشتر در گذشته)، اکنون از طرح های واقع‌گرا و تلفیقی و طرح های مینیاتور و نقوش حیوانی و گیاهی از سال ۱۳۶۰ به بعد.
تهران	انواع نقوش اسلیمی، ختایی، جانوری، انسانی، گل و مرغ، خطوط کوفی، با بهره گیری از انواع چوب های محکم در منبت کاری در، رحل قرآن، مبلمان استیل و میز، انواع جعبه ها، قاب عکس، قاب آیینه و انواع مُهر قلمکار .
رشت	طرح و نقش ها معمولا برگرفته ازطبیعت منطقه اما بیشتر تصویر سازی و مجسمه پرندگان و دیگر حیوانات.
مشهد	بیشتر اسلیمی، صنوبری، سربندی، گل و بوته، نقوش فرنگی و تلفیقی از هردو گاهی نیز از تصاویر حجمی و مجسمه حیوانات و پرندگان و البته مبلمان استیل.
ملایر	گل و برگ یا همان گل و بوته، متکایی، کلاسیک، انواع منبت ها: مصری، چنگ ایتالیایی، چنگ کج، چنگ چروک (صدفی)، منبت مشعلی، مجسمه ای، نقوش وارداتی مصرو ترکیه وگل رز

ماخذ: نگارنده

جدول ۷. دست ساخته ها

شهرستان	دست ساخته ها (تزیینی و تزیینی کاربردی)
ارومیه	میز بارویه ریزه‌کاری شده و پایه منبت، قندان، شکلات خوری، سینی، قاب عکس، انگشتر، جا سیگاری، جعبه آرایشی عروس(که در قدیم یکی از اصلی ترین خریدها در مراسم عروسی بوده است)و تخته نرد که مهمترین محصول تولیدی در ارومیه است.
تهران	انواع مبلمان های دست ساز با سبک های مختلف، مجسمه های تزئینی، نمادین، انواع قاب آینه ها، بوفه و گنجه، میز و صندلی، انواع ساعت دیواری و ایستاده، انواع میز های پذیرایی و میز تلفن، میز های جلوی مبلمان و تابلو های تزئینی منبت و معرق ،جعبه قرآن، رحل و...
رشت	انواع‌گلدان، ظروف‌سالادخوری، شکلات‌خوری، سینی، نمک‌پاش، کاسه و بشقاب، بشقابهای‌لبه‌دار، بشقاب های دیواری مجسمه، جاسیگاری، قلیان، تابلوهای منبت و...
مشهد	انواع مبلمان های استیل، راحتی با نیم تاج، انواع ساعت ها، میزهای پذیرایی، کنسول و آیینه، شمعدان، دکوراسیون و اجسام تزئینی، مجسمه، سردیس، تابلو های زیبا، انواع منبتهای قلم زنی بصورت تزئینی.
ملایر	اکثرکارهای ساخته شده درملایرکاربردی بوده و ۸۰ درصدکارها منبت مبلمان است و بقیه کنسول آیینه، تابلو تزئینی، انواع ساعت و میزهای پذیرایی، میز و صندلی نهارخوری، دکوراسیون... است.

ماخذ: نگارنده

جدول ۸. تکنیک کنده کاری روی چوب

شهرستان	تکنیک کنده کاری روی چوب
ارومیه	استفاده از تکه چسبانی برای برجسته سازی و چند بعدی نمودن طرح که گاهی به سه یا چهار سطح برجسته می رسد.
تهران	درشیوه سنتی منبت ریز و بیشتر طرح‌های گیاهی، در منیت فرنگی طرح‌های درشت با برجستگی زیاد، منبت برجسته وکم برجسته، استفاده از دستگاه‌های نمونه زن و دستگاههای CNC
رشت	پس از انتقال طرح بر روی چوب، در قدیم با استفاده از چاقو کار انجام می گرفت که معمولاًدست آسیب می دید اکنون از ضربه قلم بهره می‌گیرندکه به آن تکنیک ضربه ای گویند.
مشهد	بیشتر به صورت منبت ایتالیایی کار شده و از انواع گل بوته های فرنگی و ایرانی و ترکیب هر دو استفاده می‌کنند.
ملایر	در طراحی اکثر آثار منبت ملایر از دستگاه‌های نمونه‌زن و یا دستگاه‌های CNC بهره گرفته . میزان تعقر و تحدب در بین تمامی قسمت های گل و برگ رعایت شده و هماهنگی مناسبی را ارایه کرده است..

ماخذ: نگارنده

جدول ۹. ابزار چاقویی،مغار

شهرستان	ابزار- چاقو ومغار
ارومیه	از انواع مغار های موجود در بازار (تخت، نیم باز، تخت، شفره)
تهران	انواع مغارهای صنعتی تخت، نیم باز، شفره، گلویی و دست سازهایی که از شهرهای دیگر خریداری می شود.
رشت	انواع مغارهای موجود در بازار، مغار ناخن گیر و انواع دست سازکه بر اساس نیاز در طراحی و نوع چوب هنرمندان منبت کار آنها را می سازند.
مشهد	انواع مغارهای ریز و درشت صنعتی ودست سازهایی که از قم تهیه می شود .
ملایر	معمولاً انواع مغارها به صورت دست ساز یا صنعتی موجود در بازار است که البته منبت کاران گاهی با تراش این مغارها و براساس نیاز در طرح مورد استفاده آن را تغییر می دهند. انواع مغارها (گیلاسی)، شفره.

ماخذ: نگارنده

جدول ۱۰. ابزار-چکش و سایر ابزار آلات

شهرستان	ابزار- چکش وسایر ابزار آلات صنعتی
ارومیه	چکش، گیره، روغن، سمباده، چوب ساب و... گاهی مواقع برای ساخت و پرداخت زمینه کار از فرز انگشتی با سرهای و مته های متفاوت برای نقش اندازی های زمینه مورد استفاده قرار می گیرد.
تهران	چکش پلاستیکی با دسته چوبی،گیره، سمباده، انواع چوب ساز، دلربامته های مختلف و ابزار آلات صنعتی مثل CNC
رشت	ابزار دستگاه تراش، نون گاز، مغارناخن گیر، اسکنه، مته،سه نظام،گیره، انواع چکش های صنعتی و دست ساز. (چکش با دسته بلند برای ایجاد عمق بیشتر در چوب و دسته کوتاه برای قلم زنی و براده برداری زیاد از چوب).
مشهد	چوب ساب، چکش، گیره، شفره، چکش، چوب ساب، سنگ نفت، سنباده، نفت (برای نرم شدن چوب)، ابزار صنعتی، اره چکشی برای دور بری، دریل.
ملایر	ابزار: انواع مغارها (گیلاسی) و دست ساز، شفره، چکش، چوب ساب (کج، راست)،کشویی (برای فیتیله کردن و لبه های کار)، سنگ نفت، سنباده، نفت، استفاده از دستگاه های CNC

ماخذ: نگارنده

جدول ۱۱. مصالح –چوب و رنگ مورد استفاده

شهرستان	مصالح –چوب و رنگ مورد استفاده
ارومیه	چوب مورد استفاده در ارومیه گردو است
تهران	چوب: در ساخت مبلمان بیشتر از گردو و راش و ممرز (البته به صورت محدود)، از چوب راش به دلیل اینکه ارزان‌تر و راحت تر و هماهنگی رنگی بیشتر دارد، مورد استفاده قرار می گیرد.
رشت	چوب ماده اولیه مورد استفاده صنعت‌گران نازک کارچوب می باشد انواع چوب عبارتند :راش،شمشاد،افرا،گردو،زیتون، توسکا، انجیرنراد روسی (سفید)، آزاد، سرخدار، اوجا (صمد) ون، و...
مشهد	چوب راش وگردو بیشترین مصرف را در منبت شهرستان مشهد دارد. البته از چوب گلابی، شمشاد، عناب، نارنج، اقاقیا در بعضی از منبت ها نیز استفاده می شود.
ملایر	اکثراً از چوب صنعتی راش استفاده می کنند و در بعضی موارد گردو و دلیلش خوش مغار بودن و خوشرنگی این چوب است.

ماخذ: نگارنده

جدول ۱۲. نوآوری

شهرستان	نوآوری
ارومیه	استفاده از طرح های مینیاتوری، استفاده طرح چوب، قطعه چسبانی برای برجسته سازی درطرح های چند بعدی.
تهران	خلق آثار مدرن چون غزال ها با شاخ های بلند، تراشیدن چوب بر اثر فرم های داخلی و حسی چوب، خلق منبت های برجسته با چوب های خاص رنگی و ساخت تابلوهای تزئینی زیبا، ساخت گلهای چوبی و نصب آن در گلدان به صورت دسته ای.
رشت	ساخت ظروف خراطی و ایجاد طرح های منبت و معرق برروی آن، ساخت مغارهایی بر اساس نیاز طرح توسط استاد قاسمی و احیاء رشته قلم زنی روی چوب توسط ایشان در رشت.
مشهد	آثار منبت ریز با تکنیک نیش، ایجاد حجم و تصایر بعد دار به عنوان منبت در صنعت مبلمان
ملایر	آفرینش طرح های خیالی و استفاده پرنده و سیمرغ در دکوراسیون و سر تخت ها و تاج مبل

ماخذ: نگارنده

نتیجه گیری

در این تحقیق سعی برآن بود تا با مطالعه بر روی آثار منبت روی چوب، ابزار وکارکرد آنها، طرحها و نقوش، اصطلاحات، اجرای این هنر و شناسایی هنرمندان و آثار شاخص به تطبیق موضوع در شهر های ارومیه، تهران، رشت، مشهد و ملایر اهتمام ورزد.

در پاسخ به سوال اول می‌توان مطرح کرد که هنرمند منبت کار با استفاده از ابزار و مواد، نقوش و طرح وتکنیک، توانسته آثار زیاد و متنوعی را به عرصه تجلی درآورد. مطالعه نقوش و طرحها درتهران و خلاقیت هنرمندان منبت‌کارو شیوه آنها تفاوت های زیادی را در نوع نگرش هر یک به این هنر در بر داشت و نشان دارد ایشان توانسته‌اند آثاری برگرفته از منبت سنتی و تلفیق آن با هنر مدرن به جایگاهی قابل ارایه رسند؛کار غزال ها با پاهای بلند و شاخ های در هم تنیده،گل های برجسته و تصاویرحیوانی،گیاهی و تصاویرذهنی ازچهره،کنده کاری بدون طراحی خاص نشان از تنوع این هنر زیبا وخاص است. چنگ ها واسلیمی های منبت مبلمان ملایر هنوز نگاه سنتی‌بودن و رسیدن این طرح‌ها سینه به سینه و نسل به نسل را بازگو می‌کند شهری که پایتخت مبل و منبت ایران است. نقوش فرنگی و سنتی ایرانی و تلفیق آنها، نازک‌کاری خطوط در منبت مشهد و زنده‌کردن دوباره هنر ریزه‌کاری در رشت و هنر از یادرفته شانه‌سازی و خراطی، استفاده از طرح‌های مینیاتور در تخته نردهای ارومیه، برجسته‌سازی‌های خاص در طرح‌هایشان و ساخت جعبه‌های ریزه‌کاری و نقوش ریز و ظریف آنها همه نشان از تفاوت در نگرش به طرح و نقوش وکاربرد منبت درهر شهر را نشان می‌دهد.

ابزارو وسایل بر روی نوع تولیدات واشیاء نقش مهمی ایفا می‌کند. در ملایر هنوز در برخی ازکارگاه‌ها وسیله‌ای به نام کشویی مورد استفاده بود که برای صاف‌کردن لبه و قسمت‌های برجسته کاربرد داشت. در ارومیه از چاقوهای ظریف برای منبت چاقویی‌استفاده می‌شد و از ابزاز های صنعتی چون فرز انگشی با انواع مته ها به نقش‌اندازی‌های متفاوت می‌پردازند. در رشت منبت چاقویی را به ضربه‌ای تبدیل کرده بودند تا ازآسیب به دست‌هایشان جلوگیری شود و همچون گذشته طرح‌های ریز و ظریف را بتوانند کار کنند و توانسته‌اند با ساخت دسته‌های متنوع برای چکش‌ها نوع ضربات را کنترل نمایند.

نوع چوب‌های مورد استفاده در شهرهای مذکور بستگی به نوع اقلیم منطقه، عوامل اقتصادی و تجاری دارد. البته در مبل‌سازی تمامی شهرها از چوبهای صنعتی(به ویژه راش) استفاده می‌کنند. چوب‌هایی با بافت متراکم مثل‌گردو، عناب، نارنج ،گلابی و.. در شهرهای تهران و مشهد در ساخت انواع منبت کاربرد دارد. از چوب‌گردو در ملایر و ارومیه به صورت خاص استفاده شده و دلیل استفاده از این چوب را در خوشرنگ و خوش‌نقش‌بودن، خوش مغار و خوش تراشی و بافت و چرب بودن سطح آن برای مناطق پر رطوبت ، مقاوم و با دوام‌بودن بیان کردند. چوب راش در اکثر مناطق به دلیل ارزانی، هزینه زمانی و مالی کمتر برای خشک‌شدن و مناسب برای طرح ظریف به کار گرفته اند.

فهرست منابع

۱. امرائی، مهدی. (۱۳۹۱). ***هنر منبت***. تهران: سمت.

۲. شجاع نوری، نیکو. (۱۳۷۰). «منبت ایران». پایان نامه کارشناسی ارشد پژوهش هنر، تهران، دانشگاه تهران.

۳. شیخی، علیرضا و همکاران. (۱۳۹۱). «مطالعه تطبیقی هنر منبت معاصردر مراکز مهم منبت کاری ایران، اصفهان، گلپایگان، آباده، شیراز، سنندج». ***مطالعات تطبیقی هنر***، پاییز و زمستان، دوره ۲، ۱۶-۱.

۴. کیانمهر، قباد. (۱۳۸۳). «ارزشهای زیبا شناسی منبت سبک صفوی»، رساله دکتری پژوهش هنر، تهران، دانشگاه تربیت مدرس.

۵. کیانمهر، قباد و همکاران. (۱۳۸۳). «ارزش های زیباشناسی منبت کاری ایران در دوران شاه طهماسب صفوی».هنرومعماری، ***هنرهای زیبا، معماری و شهرسازی***، شماره ۲۰، ۸۸-۷۹.

۶. کیانمهر، قباد وانصاری، مجتبی. (۱۳۸۴). «***تأثیرایدئولوژی صفویان برمنبت‌کاری دوران حکومت شاه طهماسب***». دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان، شماره۴۰ ، ۲۳۴-۲۰۳ .

۷. آزموده، بهمن ، میرطیبی، کمال، رشیدپور، استاد باقری و دوستانی (۱۳۹۶/۰۵/۰۴). تهران،کارگاه ایشان، (مصاحبه منتشر نشده)

۸. حق گویی، اسماعیل، دولتخواه، عبدالله، و موسوی، رضا. (۱۳۹۶/۱۰/۰۴). ارومیه، باغ و کارگاه ایشان، (مصاحبه منتشر نشده).

۹. رنجبر، افسانه. (۱۳۹۷/۰۲/۰۲). ارومیه، میراث فرهنگی ارومیه، (مصاحبه منتشر نشده).

۱۰. قاسمی، محمد، پوراحمدی، محمود و شمس، هانیه. (۱۳۹۷/۰۲/۰۵). رشت،کارگاه ایشان، (مصاحبه منتشر نشده).

۱۱. کریمی، یدالله. (۱۳۹۷/۰۴/۰۴). رئیس صنف منبت کاران ملایر.

۱۲. الوند پور، غلامحسین، الوندپور، وحید، احمدوند، علی، ترک جوکار، ولی الله و جوکار، قاسم. (۱۳۹۷/۰۴/۰۴). ملایر، کارگاه ایشان، (مصاحبه منتشر نشده).

۱۳. خسروی، محمد، بسکابادی، حسن، و ابراهیمی، حسن ، مشهد. (۱۳۹۷/۰۴/۰۶). کارگاه ایشان و موسسه –آموزش عالی فردوس کارگاه چوب، (مصاحبه منتشر نشده).

۱۴. صنیعی، احمد. (۱۳۵۱) .« استادمنبت‌کار اصفهانی». ***هنرو مردم***، تهران، وزارت فرهنگ وهنر، شماره ۱۲۴ و ۱۲۵، ۶۸-۶۵.

۱۵. غرشی، مهدی. (۱۳۴۱). «باکارگاه منبت‌کاری هنرهای زیبای کشورآشنا شوید». ***هنرومردم***، دوره ۱، شماره۳ ، ۳۱-۲۵.

۱۶. مختاری، علی. (۱۳۵۲). «استادی با دست توانا و طلایی». ***هنرو مردم***، شماره ۱۳۴ ،۵۴-۵۰.

17. Dimond, MS. (1930**)**. ***Ahand book of Mohammad and decorative Art the metropolitan museum art***.New York.

18. Pop, Arthur.(1938).***Asurvey of Persian art***. London: Oxford university press, Vol3.

19. Pop, Arthur.(1938).***Asurvey of Persian art***.London: Oxford university press, Vol6.

20. Pop, Arthur.(1938).***Asurvey of Persian art***.london: Oxford university press, Vol7.

21. Pop, Arthur. ***The master pices of Persian Art***, Tehran: Franklin.